

MAHALLIY BYUDJETLAR MOLIVAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI

Xidirova Dilobar Zayniddinovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti.

dilobarxidirova1985@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14994661>

Annotatsiya. Mahalliy byudjetlar davlat moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, hududiy iqtisodiy rivojlanish, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Moliyaviy barqarorlik esa mahalliy byudjetlarning mustahkamligi va samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Ushbu maqolada mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash yo'llari keng tahlil qilinib, ularni mustahkamlash bo'yicha ilmiy va amaliy takliflar ilgari surilgan.

Tadqiqotda mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish, xarajatlarni samarali boshqarish va moliyaviy mustaqillikni oshirish asosiy yo'nalish sifatida ko'rib chiqilgan. Soliq tushumlarini oshirish, mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va investitsiyalarni jalb qilish kabi usullar moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda samarali vositalar sifatida baholangan.

Shuningdek, maqolada mahalliy byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish, elektron byudjet tizimini joriy etish va davlat moliyaviy nazoratini kuchaytirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Mahalliy hokimiyatlarning markaziy byudjetga qaramligini kamaytirish va o'z mablag'lari hisobidan infratuzilma va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish zarurligi asoslangan. Tadqiqot natijalari mahalliy byudjetlarning barqarorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda foydali bo'lishi mumkin. Maqola davlat moliya tizimi, mahalliy boshqaruv organlari va iqtisodiyot mutaxassislari uchun nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Mahalliy byudjet, moliyaviy barqarorlik, daromad manbalari, soliq tushumlari, davlat-xususiy sheriklik, investitsiyalar, byudjet xarajatlari, moliyaviy mustaqillik, elektron byudjet tizimi, iqtisodiy rivojlanish.

WAYS TO ENSURE FINANCIAL STABILITY OF LOCAL BUDGETS

Abstract. Local budgets are an important component of the state financial system and play a key role in regional economic development, improving the well-being of the population, and financing social programs. Financial stability is one of the important factors ensuring the strength and efficiency of local budgets. This article extensively analyzes ways to ensure the financial stability of local budgets and puts forward scientific and practical proposals for their strengthening.

The study considers expanding the revenue base of local budgets, effective management of expenditures, and increasing financial independence as the main directions. Methods such as increasing tax revenues, diversifying local revenue sources, developing public-private partnerships, and attracting investments are evaluated as effective tools for ensuring financial stability.

The article also pays special attention to the issues of rational use of local budget funds, introducing an electronic budget system, and strengthening state financial control. The need to reduce the dependence of local authorities on the central budget and expand the possibilities of financing infrastructure and social projects from their own funds is based on. The results of the study may be useful in developing scientific and practical recommendations to improve the sustainability of local budgets. The article is of theoretical and practical importance for specialists in the state financial system, local government bodies and economics.

Keywords: local budget, financial stability, sources of income, tax revenues, public-private partnership, investments, budget expenditures, financial independence, electronic budget system, economic development.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Аннотация. Местные бюджеты являются важной составляющей финансовой системы государства и играют ключевую роль в развитии экономики регионов, повышении благосостояния населения, финансировании социальных программ.

Финансовая устойчивость является одним из важных факторов, обеспечивающих устойчивость и эффективность местных бюджетов. В статье дается развернутый анализ путей обеспечения финансовой устойчивости местных бюджетов и выдвигаются научные и практические предложения по их укреплению.

В качестве ключевых направлений исследования рассматривались расширение доходной базы местных бюджетов, эффективное управление расходами и повышение финансовой независимости. Такие методы, как увеличение налоговых поступлений, диверсификация местных источников доходов, развитие государственно-частного партнерства и привлечение инвестиций, были оценены как эффективные инструменты обеспечения финансовой стабильности.

Особое внимание в статье уделено вопросам рационального использования средств местных бюджетов, внедрения электронной бюджетной системы, усиления государственного финансового контроля. В его основе лежит необходимость снижения зависимости местных органов власти от центрального бюджета и расширения их возможностей по финансированию инфраструктурных и социальных проектов за счет

собственных средств. Результаты исследования могут быть полезны при разработке научных и практических рекомендаций по повышению устойчивости местных бюджетов. Статья представляет теоретическую и практическую значимость для специалистов в области государственных финансов, местного самоуправления и экономики.

Ключевые слова: Местный бюджет, финансовая устойчивость, доходные источники, налоговые поступления, государственно-частное партнерство, инвестиции, бюджетные расходы, финансовая самостоятельность, электронная бюджетная система, экономическое развитие.

Kirish: Mahalliy byudjetlar har bir hududning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishining muhim asosi hisoblanadi. Ular hududiy infratuzilmani rivojlantirish, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni ta'minlaydi. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi ularning o'z daromadlari hisobidan xarajatlarini qoplash, moliyaviy mustaqillikka erishish va hududiy investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi bilan belgilanadi.

Soliq tushumlari mahalliy byudjetning asosiy daromad manbalaridan biri hisoblanadi.

Shu sababli, soliq boshqarmasi mahalliy byudjet barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Soliqlarning to'g'ri yig'ilishi, samarali soliq siyosati yuritilishi va soliq tushumlarining oshishi mahalliy byudjetning barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Ammo soliq tizimining murakkabligi, soliq yukining oshishi natijasida biznes muhitiga ta'sir ko'rsatishi va soliqdan qochish kabi omillar mahalliy byudjet barqarorligiga tahdid solishi mumkin.

Shu bois, ushbu maqolada mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliq boshqarmasining o'rni va uning samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan omillar tahlil qilinadi. Xususan, soliq tushumlarini oshirish, soliq ma'murchiligini takomillashtirish, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish hamda soliq siyosatini hududiy rivojlanish strategiyasiga moslashtirish bo'yicha tavsiyalar ilgari suriladi. Tadqiqot natijalari soliq boshqarmalari, mahalliy hokimiyat organlari va iqtisodiy siyosat yurituvchi tashkilotlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. O'zbek olimlari ham ushbu masalada o'z hissalarini qo'shganlar. Kamolov Odiljon Sayfidinovich va Ibroximov Davronbek (2022) mahalliy byudjetlarning xarajat qismini boshqarish bo'yicha ilmiy ishlar olib borib, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish zarurligini ta'kidlaydilar.

Ularning tadqiqoti O'zbekistonda mahalliy byudjetlarni samarali boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar berishga yordam beradi.

Shuningdek, Dilshod Rizvonqulovich Baxriev o'z tadqiqotida mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish istiqbollari o'rganadi. Uning tadqiqoti hududlarning iqtisodiy salohiyatini to'liq ishga solish va byudjet mablag'larini samarali taqsimlash muhimligini ko'rsatadi.

Akmal Abduvoxidov, Dilafruz Qodirova va Mirkomil Obilov esa O'zbekistonda mahalliy byudjetlarning daromad bazasini takomillashtirish yo'llarini o'rganib, hududlarni iqtisodiy jihatdan rivojlantirish va mahalliy soliq tushumlarini oshirish bo'yicha amaliy takliflar beradilar.

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi – zamonaviy iqtisodiyotda eng muhim masalalardan biri bo'lib, bu borada turli mamlakatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir davlat o'zining iqtisodiy tizimiga mos ravishda mahalliy byudjetlarni mustahkamlash yo'llarini izlaydi.

Rossiya olimi Ivanov A.V. o'z tadqiqotida Rossiya Federatsiyasida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish muammolarini o'rganadi. Uning fikricha, mahalliy daromad manbalarining etarlicha diversifikatsiya qilinmaganligi va markaziy byudjetdan haddan tashqari bog'liqlik mahalliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Uning takliflariga ko'ra, mahalliy hokimiyatlarga soliq yig'imlari bo'yicha kengroq vakolatlar berilishi zarur.

Buyuk Britaniya olimlari Smith J. va Walker L. mahalliy hukumatlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda daromad manbalarini diversifikatsiya qilish muhimligini ta'kidlaydilar. Ular soliq tushumlari bilan birga davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengroq qo'llash orqali mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash mumkinligini isbotlaydilar. Ularning tadqiqotlari Buyuk Britaniyada mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy rejalashtirish strategiyalarini takomillashtirishga asos bo'lib xizmat qilgan.

Germaniyalik olim Müller K. esa fiskal markazlashtirishning mahalliy byudjetlar barqarorligiga ta'sirini o'rganadi. U Germaniyada mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash uchun soliqlarning bir qismi hududlarda qolishi lozimligini ta'kidlaydi.

Uning fikricha, agar mahalliy daromad manbalari kengaytirilmasa, mintaqaviy iqtisodiy tafovutlar chuqurlashib ketishi mumkin.

AQShlik iqtisodchi Johnson M.P. esa AQShdagi shaharlar va tumanlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda duch kelayotgan muammolarni o'rganadi.

U mahalliy byudjetlar uchun asosiy tahdid – soliqlarning oshirilishi natijasida iqtisodiy faollikning kamayishi ekanligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, u davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va iqtisodiy innovatsiyalarni joriy etish orqali byudjet barqarorligini ta'minlashni taklif etadi.

Rossiyalik tadqiqotchi Petrova E.S. mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliq siyosatining roli haqida ilmiy ish olib borgan. U soliq tizimidagi imtiyozlarni optimallashtirish va yangi soliqlar joriy qilish orqali byudjet daromadlarini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. U, shuningdek, mahalliy hokimiyatlarning soliq yig'ish bo'yicha mustaqilligini oshirish zarur deb hisoblaydi.

Ispaniyalik olimlar Garcia L. va Martinez R. Ispaniyada fiskal avtonomiya va mahalliy byudjetlarning barqarorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadilar. Ular mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligi qanchalik yuqori bo'lsa, ularning iqtisodiy inqirozlarga chidamliligi shunchalik kuchli bo'lishini ta'kidlaydilar. Shuningdek, ular markaziy va mahalliy hukumat o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni muvozanatlash lozimligini qayd etadilar.

Chen Y. esa Xitoyda mahalliy hukumat qarzlari va fiskal barqarorlik masalalarini o'rganadi. Uning fikricha, Xitoyning ayrim hududlarida mahalliy byudjet tanqisligi jiddiy muammoga aylangan. U qarzlarni boshqarish strategiyalarini takomillashtirish va mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish orqali bu muammoni hal qilish mumkinligini taklif etadi.

Avstraliyalik olimlar Brown A. va Davis S. esa mahalliy hukumat byudjetlariga iqtisodiy zarbalar qanday ta'sir qilishini o'rganadilar. Ular pandemiya va iqtisodiy inqirozlar natijasida mahalliy hukumatlar o'z mablag'larini qanday boshqarayotganini tahlil qiladilar va moliyaviy zaxiralarni yaratish orqali barqarorlikni ta'minlashni maslahat beradilar.

Turli mamlakatlar olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning yagona yo'li yo'q. Har bir davlat o'ziga xos yondashuvga ehtiyoj sezadi. Biroq, soliq bazasini kengaytirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, mahalliy daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va moliyaviy rejalashtirishni takomillashtirish umumiy strategiya sifatida samarali ekanligini isbotlagan.

O'zbekiston sharoitida esa iqtisodiy o'sish imkoniyatlaridan to'liq foydalanish va mahalliy daromad bazasini mustahkamlash dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi turli mamlakatlarda turlicha shakllanadi. Ushbu mavzuni chuqur o'rganish uchun turli tadqiqot metodologiyalaridan foydalanish zarur. Ilmiy tadqiqotning asosiy maqsadi mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash va ularni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Buning uchun iqtisodiy tahlil, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash, taqqoslash va tajribaviy tadqiqot usullari qo'llaniladi.

Birinchi navbatda, iqtisodiy tahlil usuli mahalliy byudjetlarning daromad va xarajat tuzilishini o'rganishga qaratiladi. Ushbu metod orqali har bir hududning iqtisodiy salohiyati, soliq tushumlari va moliyaviy mustaqillik darajasi baholanadi. Tadqiqot davomida O'zbekiston, Rossiya, AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya kabi davlatlarning mahalliy byudjet tizimlari o'zaro taqqoslanadi. Ushbu taqqoslash orqali har bir mamlakatda qabul qilingan fiskal siyosatning mahalliy iqtisodiyotga ta'siri o'rganiladi.

Ikkinchi yo'nalish sifatida statistik tahlil va ma'lumotlarni qayta ishlash usuli qo'llanadi.

Ushbu metod yordamida mahalliy byudjetlarning daromadlari, xarajatlari va barqarorlik darajasi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston va boshqa davlatlardagi mahalliy byudjetlar bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar, Davlat statistika qo'mitasi, Moliya vazirligi va boshqa xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlari asosida tahlillar olib boriladi. Ushbu yondashuv mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashga yordam beradi.

Uchinchi metodologik yondashuv sifatida soliq siyosati va fiskal boshqaruv strategiyalarini taqqoslash usuli qo'llanadi. Turli davlatlarning fiskal siyosati qanday natijalar berganligi o'rganilib, O'zbekiston sharoitida samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan mexanizmlar aniqlanadi.

Bu usul orqali mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash uchun qanday choralar samarali ekanligi bo'yicha xulosalar chiqariladi. Misol uchun, AQSh va Buyuk Britaniyada mahalliy hukumatlarning soliq yig'imlariga erkinligi yuqori bo'lsa, Rossiya va O'zbekistonda esa markaziy hukumatning moliyaviy nazorati kuchli. Ushbu farqlar mahalliy byudjetlarning barqarorligini ta'minlashda qanday strategiyalar afzalroq ekanligini aniqlash imkonini beradi.

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini o'rganish uchun kompleks yondashuv zarur. Iqtisodiy tahlil, statistik usullar, soliq siyosatini taqqoslash va tajribaviy tadqiqotlar orqali to'plangan natijalar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ushbu metodologik yondashuv nafaqat ilmiy jihatdan asoslangan, balki real iqtisodiy muammolarni hal etishda ham qo'llanilishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi davlat iqtisodiyoti mustahkamligini ta'minlashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Mahalliy darajada moliyaviy barqarorlik ta'minlanishi byudjet taqchilligini kamaytirish, daromadlarni oshirish va xarajatlarni samarali boshqarish orqali amalga oshiriladi.

Mahalliy byudjetlar barqarorligini ta'minlashda soliq tushumlarining tarkibi muhim rol o'ynaydi. Soliq tushumlari daromadlarning asosiy qismini tashkil etib, davlatning moliyaviy mustaqilligi va barqaror rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Soliq tizimi samaradorligi iqtisodiy faollik, investitsion muhit va fiskal siyosatga bog'liq bo'lib, tushumlarning tarkibiy tuzilishi soliq siyosati o'zgarishlarini aks ettiradi.

1-jadval: 2022-yilda mahalliy byudjet daromadlarining soliq tushumlari tarkibi

Soliq turi	2022-yil (mlrd so'm)	Ulushi (%)
Bevosita soliqlar	61 934	41.7
Bilvosita soliqlar	45 889	30.9
Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	23 913	16.1
Davlat boji va jarimalar	4 236	2.9
Boshqa tushumlar va yig'imlar	12 416	8.4

Manba: <https://soliq.uz> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, 2022-yilda bevosita soliqlar soliq tushumlarining eng katta qismini tashkil etgan. Bu esa ishlab chiqarish sektori va tadbirkorlik faoliyatining fiskal yuklamasi ortib borayotganini anglatadi. Bilvosita soliqlar ham iqtisodiy faollikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi, ammo ularning ulushi yildan-yilga kamayib bormoqda, bu esa iste'mol soliqlarining pasayishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Mahalliy darajada moliyaviy barqarorlikni oshirish uchun soliq tushumlarining ulushi va tarkibiy tuzilishini tahlil qilish muhimdir. Soliqlar mahalliy byudjetlarning asosiy daromad manbalaridan biri bo'lib, ularning barqarorligi hududiy iqtisodiyotning umumiy rivojlanishiga bog'liq. Byudjet daromadlarining barqaror taqsimlanishi esa soliqlarning to'liq yig'ilishini ta'minlash va fiskal siyosatning samaradorligini oshirish bilan bog'liq.

2-jadval: 2023-yilda mahalliy byudjet daromadlarining soliq tushumlari tarkibi

Soliq turi	2023-yil (mlrd so'm)	Ulushi (%)
Bevosita soliqlar	72 705	43.8
Bilvosita soliqlar	49 116	29.6
Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	28 079	16.9
Davlat boji va jarimalar	4 856	2.9
Boshqa tushumlar va yig'imlar	11 161	6.7

Manba: <https://soliq.uz> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2023-yilda bevosita soliqlar ulushi oshgan bo'lsa, bilvosita soliqlar ulushi pasaygan. Bu tendensiya mahalliy soliq siyosatining fiskal yukni iste'molchidan ishlab chiqaruvchi va tadbirkorga yo'naltirish strategiyasini aks ettiradi. Shuningdek, resurs to'lovlari va mol-mulk solig'ining ulushi ham biroz ortgan, bu esa hududiy iqtisodiy faollik va mol-mulk bozori rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Mahalliy byudjetlarni barqarorlashtirish uchun davlat fiskal siyosatini diversifikatsiya qilish va soliqlarning samaradorligini oshirish talab etiladi.

Bu esa mahalliy soliqlarning mustahkam tizimini yaratish, hududiy iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va tadbirkorlikni rag'batlantirish orqali amalga oshirilishi mumkin.

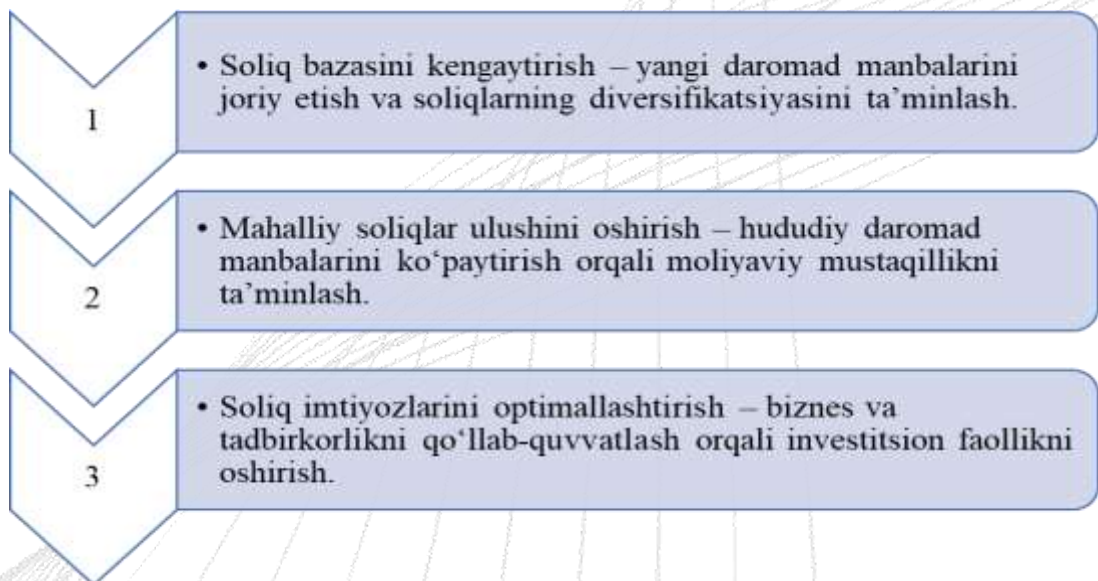
3-jadval: 2024-yilda mahalliy byudjet daromadlarining soliq tushumlari tarkibi

Soliq turi	2024-yil (mlrd so'm)	Ulushi (%)
Bevosita soliqlar	32 314	50.0
Bilvosita soliqlar	16 181	25.1
Resurs to'lovlari va mol-mulk solig'i	11 670	18.1
Davlat boji va jarimalar	1 516	2.3
Boshqa tushumlar va yig'imlar	2 903	4.5

Manba: <https://soliq.uz> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2024-yilga kelib bevosita soliqlar ulushi 50% gacha oshgan. Bu soliq yukining bevosita ishlab chiqaruvchi va tadbirkorlarga tushayotganini anglatadi. Bilvosita soliqlar ulushi 25.1% gacha kamaygan, bu esa davlat tomonidan iste'molchilarga soliq yukini kamaytirish strategiyasini qo'llayotganini ko'rsatadi.

Kelgusida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligini ta'minlash uchun quyidagi choralar ko'rilishi lozim:

1-rasm: Mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligini ta'minlash uchun ko'riladigan choralar

Manba: Smith, J., & Walker, L. (2020).

Ushbu yondashuvlar amalga oshirilsa, mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi va iqtisodiy rivojlanish jarayoni yanada tezlashadi.

Muhokama: Har qanday davlatning iqtisodiy barqarorligi, avvalo, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligiga bog'liq.

Mahalliy byudjetlar nafaqat soliqlardan shakllanadi, balki hududiy iqtisodiy faollik, davlat-xususiy sheriklik, investitsiyalar, byudjet mablag'larining samarali boshqarilishi va innovatsion yondashuvlarga ham bevosita bog'liqdir.

Agar mahalliy darajada moliyaviy mustaqillik va samarali byudjet boshqaruvi yo'lga qo'yilmasa, umumiy iqtisodiy rivojlanish jarayoni ham sekinlashishi mumkin. Shu bois, mahalliy byudjetlarning barqarorligini ta'minlash uchun kompleks choralar ko'rish zarur.

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi hududiy iqtisodiy faollik bilan chambarchas bog'liq. Iqtisodiyoti rivojlangan hududlar o'z byudjet mablag'larini mustaqil ravishda shakllantira oladi, rivojlanish dasturlarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ammo iqtisodiyoti zaif hududlarda byudjet tushumlari past bo'lib, davlat tomonidan subsidiya va transfertlarga qaramlik ortadi.

Mahalliy iqtisodiy faollikni oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim hisoblanadi:

- Tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish – ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, soddalashtirilgan litsenziyalash, imtiyozli kreditlar ajratish va soliqlarni maqbullashtirish orqali mahalliy iqtisodiy faollikni rag'batlantirish.

- Mahalliy ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlash – sanoat klasterlari va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga subsidiya ajratish, mahalliy korxonalar mahsulotlariga talabni oshirish va ichki bozorni himoya qilish.

- Eksport salohiyatini kengaytirish – mahalliy ishlab chiqaruvchilarni xorijiy bozorga olib chiqish, eksportyorlar uchun qulay sharoitlar yaratish va logistika tizimini yaxshilash.

Agar hududiy iqtisodiyot yetarlicha rivojlansa, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligi ham ta'minlanadi.

Mahalliy darajada moliyaviy mustaqillikni ta'minlashda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) va investitsiyalarni jalb qilish muhim o'rin tutadi. Davlatning moliyaviy resurslari cheklangan sharoitda, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish infratuzilmaviy loyihalarni moliyalashtirish va mahalliy byudjetlarga tushumlarni oshirish imkonini beradi.

Mahalliy byudjetlarni mustahkamlash uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim:

- Xususiy sektorni jalb qilish – infratuzilmaviy loyihalarga xususiy investorlarni jalb qilish orqali davlat xarajatlarini kamaytirish.

- DXSh mexanizmlaridan foydalanish – ta'lim, sog'liqni saqlash, transport va energetika kabi sohalarda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish.

- Mahalliy hokimiyatlarning investitsion jozibadorligini oshirish – hududiy investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash va xorijiy investorlar uchun qulay shart-sharoit yaratish.

Agar davlat va xususiy sektor o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirsa, mahalliy byudjetlarga tushumlar oshadi va iqtisodiyot barqaror o'sish tendensiyasiga ega bo'ladi.

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun nafaqat daromadlarni oshirish, balki xarajatlarni samarali boshqarish ham juda muhim. Ko'plab holatlarda byudjet mablag'larining maqsadsiz sarflanishi yoki ortiqcha byurokratik xarajatlar mahalliy iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qiladi.

Byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish uchun quyidagi yo'nalishlar taklif etiladi:

- Ma'muriy xarajatlarni qisqartirish – davlat idoralarining ortiqcha xarajatlarini kamaytirish, davlat boshqaruvini optimallashtirish va korrupsiyaning oldini olish.
- Investitsion loyihalarni samarali rejalashtirish – mahalliy byudjet mablag'larining infratuzilmaviy loyihalarga yo'naltirilishining iqtisodiy samarasini oldindan tahlil qilish.
- Ijro intizomini mustahkamlash – mablag'larning maqsadli sarflanishini ta'minlash, loyihalar bo'yicha monitoring va audit tizimini kuchaytirish.

Xarajatlarni optimallashtirish nafaqat byudjet taqchilligini kamaytiradi, balki davlat resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

Mahalliy byudjetlarning barqarorligi hududiy rivojlanish strategiyalariga ham bog'liq.

Iqtisodiy jihatdan zaif hududlarni rivojlantirish, infratuzilmani yaxshilash va mehnat bozorini optimallashtirish orqali mahalliy byudjetlarning samaradorligini oshirish mumkin.

Shu nuqtai nazardan, quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi:

- Raqamlashtirish va innovatsion boshqaruv tizimlarini joriy etish – mahalliy hokimiyat faoliyatini avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va zamonaviy texnologiyalar orqali xizmat ko'rsatish sifatini oshirish.
- Mintaqalararo hamkorlikni rivojlantirish – hududlar o'rtasida iqtisodiy al oqalarni mustahkamlash va resurslar almashinuvini rag'batlantirish.
- Ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarni amalga oshirish – mahalliy aholining turmush darajasini oshirish va infratuzilma imkoniyatlarini kengaytirish.

Hududiy rivojlanishning barqaror strategiyalari mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligini oshirish bilan bir qatorda, iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirishga xizmat qiladi.

Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u faqat soliq tushumlariga bog'liq emas. Ekonomik faoliyatni rag'batlantirish, investitsiyalarni jalb qilish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va byudjet mablag'laridan samarali foydalanish kabi omillar ham muhim rol o'ynaydi.

Muhokama natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Mahalliy iqtisodiy faollikni oshirish – tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish va eksport hajmini kengaytirish zarur.

2. Davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish – infratuzilmaviy loyihalar uchun xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish va davlat resurslaridan samarali foydalanish muhim.

3. Byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish – ma’muriy xarajatlarni qisqartirish, investitsion loyihalarning iqtisodiy samaradorligini oshirish va korrupsiyaning oldini olish zarur.

4. Hududiy rivojlanish strategiyalarini takomillashtirish – innovatsion boshqaruv tizimlarini joriy etish va infratuzilmaviy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash talab etiladi.

Agar ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustahkamligi oshadi va hududiy iqtisodiyot rivojlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligi hududiy iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi va davlatning umumiy iqtisodiy mustahkamligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Byudjet tizimining samarali ishlashi, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish va xarajatlarni oqilona boshqarish mahalliy iqtisodiyotni mustahkamlashga xizmat qiladi. Mahalliy daromad bazasini kengaytirish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va innovatsion boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini oshirish mumkin. Xususan, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, hududiy infratuzilmani yaxshilash va texnologik rivojlanishni jadallashtirish mahalliy byudjetlarning mustahkamligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, byudjet mablag‘laridan samarali foydalanish, korrupsiyaning oldini olish va iqtisodiy samarador loyihalarga sarmoya kiritish mahalliy byudjetlarning barqarorligini ta’minlashning muhim omillaridan hisoblanadi. Elektron boshqaruv tizimlarini joriy etish, soliq tizimini avtomatlashtirish va hududiy iqtisodiy farqlarni kamaytirish orqali moliyaviy mustaqillikni oshirish mumkin. Agar ushbu chora-tadbirlar kompleks ravishda amalga oshirilsa, mahalliy byudjetlarning barqarorligi ta’minlanib, hududiy rivojlanish tezlashadi va aholi farovonligi oshadi. Natijada, O‘zbekistonning iqtisodiy siyosati yanada samarali bo‘lib, iqtisodiy o‘sish barqaror tus oladi.

REFERENCES

1. Baxriev, D. R. (2022). Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirish va samaradorligini oshirish istiqbollari. Cyberleninka.
2. Kamolov, O. S., & Ibroximov, D. (2022). Mahalliy byudjetlarning xarajatlarini boshqarishdagi mavjud muammolar, ularni hal etish imkoniyatlari. Cyberleninka.
3. Abduvoxidov, A., Qodirova, D., & Obilov, M. (2023). O‘zbekistonda mahalliy byudjetlarning daromadlar bazasini takomillashtirish yo‘llari. E-ITT.

4. Ivanov, A. V. (2019). Rossiya Federatsiyasida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini ta'minlash masalalari. Moskva: Moliya va Kredit jurnali.
5. Smith, J., & Walker, L. (2020). Local Government Financial Resilience in the United Kingdom. London: Economic Policy Review.
6. Müller, K. (2021). Fiscal Decentralization and Local Budget Stability in Germany. Berlin: Journal of Public Economics.
7. Johnson, M. P. (2022). Financial Sustainability of Municipalities in the United States: Challenges and Solutions. Washington D.C.: American Economic Journal.
8. Petrova, E. S. (2023). Mahalliy byudjetlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliq siyosatining roli. Sankt-Peterburg: Regional Finance Journal.
9. Garcia, L., & Martinez, R. (2023). Fiscal Autonomy and Budget Stability in Spanish Local Governments. Madrid: European Journal of Public Administration.
10. <https://soliq.uz/>